

FARKAS GYULA

A menedzser újszerű szerepe az ezredforduló társadalmában

Madách írta: „Kiket nagyoknak mond a krónika, mindaz, ki hat, megérté századát, de nem szülé az új fogalmakat.” Érdekes módon igazolódik ez be a technikai-ipari forradalom kezdetétől sok-sok tudós-feltaláló keserves, félreismert sorsában. Mert *Jedlik Ányos* valóban új fogalmat szült, az elektromosság korának korszakalkotó gondolatát, a dinamó elvét. De ennek alapján korszakot nem *Jedlik* csinált, hanem *Siemens*, aki felismerte a dinamó-elv gyakorlati alkalmazhatóságát és azt a gyakorlatban alkalmazta is. Gyárat alapított gyártására, gyártotta, terjesztette, kereskedett vele. Szóval a menedzsert mondja nagynak a krónika, aki megértette századát.

Jedlik Ányos esete nem egyedülálló. *Andrew Ure* a „*The Philosophy of Manufactures*” című munkájában hasonló esetet ír le: „*Arkwright*nek mint feltalálónak a hírneve félreértésen alapul”, mert 30 évvel előtte „*John Wiatt* nemcsak, hogy feltalálta a sorjában elhelyezett rovátkolt orsófejeket (az *Arkwright*nek tulajdonított fonókampókat), de erre a találmányára szabadalmat is kapott. *Arkwright* mint üzemvezető volt kiváló”, aki üzemében ezeket alkalmazta is. „Ez volt *Arkwright* igazi érdeme.” Megint a menedzseré a hírnév, az üzemvezetőé, aki megértette századát.

A dinamó és a fonógép esetéhez hasonló a gőzgép esete is. *Newcoomen* angol kovács 1710 körül építette dugattyús gőzgépét és bányák víztelenítésére használta. Mégis *James Watt* nevéhez fűződik ennek feltalálása, aki a gép tökéletesítését a gépipari alkalmazhatóság felismerésével végezte. Erről így ír *Marx*: „*Watt* lángelméje megmutatkozik az 1784 áprilisában kiváltott szabadalom részletezésében, amelyben gőzgépét nem, mint egy különös célra alkalmazható találmányt, hanem mint a nagyipar szereplőjét írja le”. De *Boulton*, az angol nagyipar egyik úttörője sem feltaláló volt, hanem gépeket alkalmazó nagyipari vezető. Róla írta *dr. Darwin Brewood*hoz intézett levelében: „Gyára tele van gépi találmányokkal, ... ezek mind felülmúlják számban és változatosságban mindazon gépeket, amelyek az ismert gyárakban szerte a világon találhatók.”

A helyzet a későbbiekben sem változott. Hisz *Ford* sem volt feltaláló, de mérnökeivel olyan autót terveztetett, amelyre a közönségnek szüksége volt. Ennek gyártására – más pénzből – gyárat alapított, azt vezette, míg végül övé, a menedzseré lett a gyár is, a pénz is és a hírnév is.

Mindez folytatódott az információs kor felé haladó ipari-gazdasági átalakulás kezdetein is. Ennek alapját ugyan a zseniális feltaláló, *Bell* teremtette meg a telefonjával, de ezt társadalomformáló erővé, a későbbi információs világrendszeré a zseniális szervező-menedzser tette, aki a korábban csak párban használható készüléket a táviróközpontok elvének alkalmazásával üzemi rendszeré szervezte, amikor létrehozta a párizsi telefonközpontot, vele egy világváros új, modern információs

rendszerét. Ez a szervező-menedzser *Edison* európai ügyeinek intézője, Edison európai menedzsere a magyar *Puskás Tivadar* volt, aki megértette századát.

Az ipari-technikai forradalom Magyarországra importálását, a polgári társadalom irányába induló társadalmi változásokat Magyarországon is az ipari termelés menedzserei indították el. Mert bár nem voltunk szegények feltalálókban sem, az ipari-társadalmi változások élenjárói a menedzserek voltak. Hiszen *Széchenyi István* és *Baross Gábor* sem voltak feltalálók, de mikor és hogyan alakult volna nélkülük a mai vasúti és vízi közlekedés? Mikor és milyen lett volna a magyar kohászat *Fazola Henrik* és *Frigyes, Técsey Ferenc* nélkül, *Borbély Lajos, Kerpely Antal* és mások nélkül? A magyar bányászat *Chorin Ferenc, Jánosi Engel Adolf*, a magyar gép és villamosgép ipar *Ganz Ábrahám, Mechwart András, Déry Miksa, Weiss Manfréd, Csonka János* nélkül, a magyar malom, cukor- és söripar *Dreher, Haggemacher, Hatvani-Deutsch*, a magyar textilipar *Trunkhahn, Goldberger* és a többiek nélkül? Mind-mind ipari üzemi vezetők, menedzserek és még ha vannak köztük feltalálók is (*Csonka, Bláthy, Déry, Zipernowsky*), ezek is alapvetően vállalati vezetői funkciójuk útján érvényesítették saját és mások technikai találmányait és vitték előre általuk a magyar társadalmi átalakulást.

Nem volt tehát elegendő a gépeket feltalálni, a társadalmi-gazdasági fejlődés megvalósulásához ezeket alkalmazni kellett a termelésben. De az ipari menedzserek nemcsak, hogy alkalmazták a gépeket a termelésben, de azok konstruálásának feltételeit és igényét is megteremtették. Hiszen a manufakturális üzemekben a munkafolyamatok elemekre bontott szervezésével indították el a szerszámok specializálódásának folyamatát. Ez a specializálódás volt a feltétele a szerszámgépek megteremtésének, amely gépek egyszerű szerszámok kombinációi. A termelékenység növelésére való törekvés pedig a gépek megkonstruálásának igényét támasztotta.

Az ipari üzemek menedzserei azonban nemcsak a technikai forradalom alapjait és igényét teremtették meg a manufakturális üzemek szervezésével, később ezek fejlesztése érdekében a gép- ipar létrehozásával, a bányászat és szállítás fejlesztésével, de létrehozták ezáltal az üzemekben dolgozó munkások tömegeit is, az ipari társadalom jellemző osztályát, a munkásosztályt is. De megteremtettek egy különleges réteget is, önmagukat, a menedzserek rétegét. Ők kezdetben a tőkés tulajdonosok funkcionális segítőtársai voltak, összekötve a munkások és a tulajdonosok osztályait egymással a munkahelyen. Később egyre fontosabb és nélkülözhetetlenebb szereplővé váltak, míg végül kiküszöbölték, feleslegessé tették a tőkés tulajdonos jelenlétét a tőke működése helyén, a termelésben, meg később a kereskedelemben is. Így egyre fontosabb szereplőivé váltak a társadalmi-gazdasági fejlődésnek. Mert közben jelentős változások következtek be a menedzserréteg szerepkörében, társadalmi helyzetében, egyben a tulajdonviszonyokban, a tulajdon működtetésének viszonyaiban, és a hatalmi viszonyokban is.

E folyamatban úgy zajlott le a változás, hogy a kezdeti „egy tulajdonos – egy vállalkozás” alaphelyzetből először a „több tulajdonos – egy vállalkozás” alakzata alakult ki. Ugyanis egyrészt a termelőüzemek növekedése és gépesítési igénye egyre több tőkét igényelt és ezért gyakori lett, hogy több tőkés szövetkezett egy vállalat alapítására, működtetésére, fejlesztésére, másrészt az így növekedő vállalatok oszthatatlanná váltak, míg a tulajdonosok száma az örökösödési osztódás útján is növekedett. E több tulajdonos egy vállalatának működtetői lettek az üzemvezető menedzserek, akik nem voltak tulajdonosok, hanem a tulajdonosok csoportjának alkalmazottai.

Később a tőke biztonsága érdekében a tőkésék több tulajdonba fektették vagyonaikat, így kialakult a „több tulajdonos – több vállalkozás” rendszere. Ebben az apró, kis és középkeresetű állampolgárok egyre szélesedő köre betéteivel és a valódi kis, közép és nagytőkés tőkésnek egyesített erejével, a bankok és más pénzügyintézetek ügyfelei, betétese, részvényesei is áttételesen és láthatatlanul tulajdonosokká váltak. Így az eredeti tőketulajdonosok is egyre inkább elkülönültek tulajdonosaiktól és egyre inkább elveszítették a tulajdon feletti személyes rendelkezés gyakorlásának lehetőségét. Személytelen tulajdonosokká váltak, miközben lezajlott a tőke és a tulajdonos társadalmasulása. Egyben a kialakult új, két rétegű menedzsment teljesen átvette a tulajdon és az egész gazdaság feletti rendelkezés jogát és szerepét. E két menedzsment-réteg egyike a tőke működés (termelés) helyén szereplő, a vállalati gazdaságpolitikát és stratégiát kialakító és annak megvalósítását

a vállalati felső szintről irányító „*aktív menedzsment*”; a másik a felettük felügyeleti és munkáltatói jogokat gyakorló „*tisztviselő menedzsment*”. Ők a részvényeket közvetlenül tulajdonló vagy megbízásból kezelő bankok, pénzintézetek, anyavállalatok és egyéb jogi személyek alkalmazottai, akik fizetett megbízottként vesznek részt a tulajdont működtető vállalatok (részvénytársaságok) igazgatói tanácsában, részvényesek tanácsában, közgyűlésein. A gazdasági hatalom így elkülönült a tulajdontól és ezen új, kettős menedzsment kezében összpontosul. Ezen új vezetőréteg, a gazdasági hatalom birtokosai – hangsúlyozom, ők nem tulajdonosok – nem a tulajdonosi jövedelmek rövid távú maximálásában, hanem az általuk irányított gazdaság tartós, stratégiaiilag jó működtetésében érdekeltek. Ezen érdekeltségükkel összefüggésben egy nagyon fontos másik társadalmi változást is figyelembe kell venniük gazdasági hatalmuk gyakorlása során.

Ez pedig az, hogy a tulajdonlás formációinak változásán, a vezető szerep és a hatalom átmozdulásán kívül az a nagy jelentőségű változás is bekövetkezett a társadalomban, hogy *a vállalkozások foglalkoztatottjainak sokasága ma már nemcsak a termékek előállítói, hanem az áruk legfontosabb végső fogyasztói is lettek*. Az ő fogyasztásuk nélkül nem realizálódhat a vállalati jövedelem, vásárlásaik nélkül nem működhet a vállalkozás, nem működhet az egész gazdaság. A detroiti Ford-gyár parkolóiban ma nem az új autót vásárolni szándékozó gazdag kereskedők és földbirtokosok hintói, hanem a gyár munkásainak autói állanak! Ezért a vállalatok tartós és jó működésében érdekelt menedzsment érdekeltté vált a foglalkoztatottak vásárlóképességének, jövedelmének megőrzésében és fejlesztésében. A gazdasági hatalom új birtokosainak ezen érdekeltsége erősen szűkítette évezredünk utolsó fél évszázadában a régebben volt tulajdonosi kizsákmányolást, oldja az antagonisztikusnak tanított ellentéteket, méghozzá nem is az elnyomott, kizsákmányolt osztály forradalmi erőszakosságának engedelmeskedve, hanem az annál sokkal erősebb gazdasági kényszer hatására. Ezen ellentmondás gyakorlati feloldása az ezredforduló menedzsmentjének újszerű, különleges szerepe, a fejlett technika gyakorlati alkalmazásának változatlanul fennálló feladatköre mellett.

Előzmény a szerzőtől: Taylor nyilvánosságra lépésének 100. évfordulóján: Gondolatok a menedzser szemléletről.

(Előadás a „Menedzsment ismereteket oktató egyetemi és főiskolai tanszékek IV. találkozóján, Budataván, 1993. november 18-án. Megjelent: *Ipargazdaság*, 1994. márciusi szám.)

A vezetés tudományának és oktatásának története. (Doktori értekezés. Kézirat, 1994.)